

תְּפִיסַת־הָעוֹלָם שֶׁל שָׂאוֹל טְשֶׁרְנִיחֹבֶסקִי

(למלאת ארבעים שנה לפעולתו הפיזית)

מאת

פרופיסור ד"ר יוסף קלוזנר

I

אלפי־שנים, ואפשר, רבבות־אלפים ומאות־אלפים של שנים, חיו בני־האדם חיי־טבע. הרגישו את עצמם כחלק מן הטבע — כחלק הפקח והמעולה שבו במובן של הכשרון המעשי וההצלחה; ובמובן זה חשבו את עצמם ל־נזר־הבריאה. אבל רק במובן זה בלבד. האדם משתמש בדומם ובצמחים ושליט בבעלי־החיים לא מפני שהוא שונה מהם בעצם, שינוי איכותי. אלא מפני שהוא שונה מהם ביחס. שינוי כמותי: הוא מפותח מהם באבריו וחכם מהם בשכלו, דוגמת האריה. שהוא מפותח וחכם מן החתול, אף־על־פי ששניהם ממין אחד הם (*Felis leo — Felis catus*). ובמקום שהאדם ראה את הדוממים, או את הצמחים (האילנות), או את בעלי־החיים גדולים ומפותחים ממנו מצד ידוע, או מצטיינים בכח ידוע, — שם היה עושה אותם אלהות. כך היו לאדם ההרים הרמים לאלהים. ארזי־הלבנון ואלוני־הבשן והאשרות — לאלים או לסמלי־האלים, והארי והנמר — ואף החתול במצרים והשור במצרים ובמלכות־שומרון והפרה בהודו — נתקדשו אף הם בקדושה אלוהית.

ופתאום אירע מאורע גדול בחייה של האנושיות — אפשר, המאורע הגדול ביותר, שאירע לאנושיות כולה: כמו בני־אדם בעלי "רוח יתרה", שראו הבדל יסודי ועיקרי בין הטבע ובין האדם. אין צורך לומר בין חיי־הדומם וחיי־הצומח ובין חיי־האדם, אלא אף בין חייהם של שאר בעלי־החיים ובין חיייו של האדם. גופו של אדם, אמנם, פְּהִמִי הוא, — דבר זה אי־אפשר היה להכחיש למראה האברים והצרכים הגשמיים והגסים, שהם משותפים לאדם ולבהמה ולחיה; ואולם נשמתו של אדם היא חלק אלוה ממעל". נשמה זו הרי יצרה הכרה עליונה של עולם רוחני, של השגה שכלית ושל מוסריות נלחמת בַּיֶצֶר הטבעי, החיוני. — מה שאין לא רק לדומם ולצומח, אלא אין גם לבעלי־החיים זולת האדם. ובכן לא רק אין האדם והטבע דבר אחד, אלא יש תהום ביניהם, ונשמה זו של האדם יצרה

שורה שלמה של ערכים רוחניים, שהם כלולים בשם "תרבות". תרבות זו אנושית היא ואין לשאר הנמצאים בטבע חלק בה. וכך הוא מפני שהתרבות נובעת מנשמתו של אדם, שאין כמותה לדומם ולצומח, ואפילו לא לבעל-חי. וכך מפרדת תהום בין הטבע — כלל כל הנמצאים בעולם — ובין התרבות — נחלתו של האדם בלבד.

האדם — ולא שאר הנמצאים הטבעיים — יצר את החברה ואת מבנה-קניניה: את הדת בתור שאיפה לאין-סוף, את המדע בתור שאיפה לאמת טהורה, את המוסריות בתור שאיפה לצדק, כלומר, ליושר אובייקטיבי, ואת היופי בתור שאיפה להסתכלות אובייקטיבית. כל אלה אין לשום בריה אחרת בעולם. וכך נתעמק הקרע שבין הטבע ובין התרבות. קרע זה רומם ועילה את האדם, אבל ביחד עם זה מלא קרע גדול ועמוק זה את העולם רוחניות יתרה. שתוצאותיה היו — ניגוד גמור בין הטבע ואי-אמצעותו ובין החברה האנושית, שכולה מבוססת על מסור ומקובל, בין האינסטינקט החיוני ובין השכל המזוכך; ובהתפתחותה המאוחרת של רוחניות זו נשתלשלו מתוכה תלישות מן הטבע, המפת-הבשר בצורת סגפנות לכל צורותיה, באחת — הפתת היצר הטבעי עד כדי מאיסה בחיים וצפיה לעולם-הבא, שאין חיי העולם הזה אלא פרוודור בשבילו, או אף פרוודור אינם, אלא הם — הכל-הבלים. צל עובר וענן קלה, רוח נושבת וחלום-יעוף.

ואולם עדיין מצוי בעולם מיעוט ידוע של בני-אדם, שקרע זה אינו מורגש להם. ברובם הם בני-אדם, שהבהמיות גוברת בהם על האנושיות, והם הסכנה הגדולה ביותר לחברה האנושית. אבל יש בתוך מיעוט זה מיעוט שבמיעוט, שהטבע והתרבות באו בו לידי הרמוניה. יחיד-סגולה אלה אינם מרגישים בקרע שבין זה לזו לא מפני שהבהמיות חזקה היא בקרבם ביותר, אלא מפני שהבהמיות נתעלתה בנפשם המורכבת ונעשתה אנושיות. ואמנם, הרי אין כל "רוחניות" זו אלא פריה של החושנות, שנודפכה על-ידי צורות-ההכרה של השכל, והיא באה ברובה מתוך הסתגלות אל התביעות של חיי-החברה, שאף הם חושנים הם בעצם, ואך מתוך התנגשותם של התביעות והרצונות המנוגדים בחברה האנושית בא האדם החי בחברה לידי דפוי התביעות הראשוניות של היצר האנושי, שהוא הגילוי הרצוני של החושים והיסוד הראשוני של הרגש. ובכן בשביל יחיד-סגולה אלה אין הטבע והחברה שני ניגודים, ואין השכל בשבילם ניגוד להרגש, ואין החובה בשבילם התגברות על הנטייה החושנית, ואין המוסריות בשבילם ההפך מן התאוות, — בקיצור: אין בשבילם יצר-הטוב ויצר-הרע שני שונאים ויריבים, שנלחמים זה

כזה, אלא הם שני גילויים של הטבע, שהאדם בכל חייה החברה שלו ובכל המוסריות שלו ובכל שאיפתו לאמת ולצדק האובייקטיביים בניגוד לתאוותיו הסובייקטיביות אינו אלא חלק ממנו – מן הטבע הגדול וכולל-הכל. הן אמנם, האדם הוא חלק טבעי, יותר מפותח ויותר חשוב בפועל מרוב שאר העצמים הטבעיים; אבל הוא אינו שונה מהם בעצם ולא נטרד ומובדל מהם על-ידי קרע שאינו מתאחה.

ואחד מיחידיו-סגולה אלה של האנושיות, שביהדות המאוחרת הם יקרי-מציאות ביותר, הוא שאול טשרניחובסקי המשורר.

מהי תפיסת-עולמו? –

הרי כל משורר גדול הוא גם פילוסוף מעמיק; אלא שהוא פילוסוף של החיים ושל ההסתכלות בעולם ולא פילוסוף בעל שיטה מופשטת. מהי, אישוא, הפילוסופיה העיונית-החיונית של משוררנו? –

בראשית היה הטבע. לא האדם אלא הטבע. ולא החברה אלא הטבע. ומשני טעמים. ראשית, הרי האדם הוא חלק מן הטבע, ובכן הטבע קודם לאדם בזמן ובמעלה. ושנית, האדם עובר והטבע קיים. הטבע קדם לאדם במיליוני-שנים והטבע יתקיים אחר האדם מיליוני-שנים. אך "צללים עזברים" הם בני-האדם. מחר ימותו ומחרתיים יבואו אחרים על מקומם. ואולם הם וההרים והכוכבים והסלעים ישארו לעולמים. הטבע הוא מוצק מן האדם ונצחי בהשתוות אליו. והחברה האנושית, בהשתוות אל הטבע, אינה אלא בריאה מלאכותית ומתפוררת.

ולפיכך חביב ויקר למשורר שלנו מי שלא נקרע מן הטבע, מי שמרגיש את עצמו חלק ממנו. כי בלבו של אדם-טבע כזה יש מעון לכל העולם ומלואו, ל-כל היקום ואשר בו. חביב ויקר הוא למשורר פרא לומד אור-יה, שלא ניסה בעול. לא פרא-בהמה ולא פרא-חיה, אלא פרא רגיל באור-העולם ובחירות-הטבע כאחד. כי, אכן, פרא כזה –

עִינֵי הָרְאוֹת אֶת יַצְרֵה־הַפֶּל,

⁽¹⁾ רעיון זה הובלט בפילוסוף הנפלא "חשופנים" של טשרניחובסקי, שנרמס בעתן "הצופה",

שנה א', גליק כ"ב.

וְאֶזְנֵי תִשְׁמַעְנָהּ תִקְשַׁכְנָה לְקוֹל־
 אֱלֹהִים תִּפְתַּחֲלֶךָ בְּמִרְחֵבֵי־אֵין־סוּף.
 בְּסוֹד־שִׁיחַ־הַשָּׁדָה וּבְצַפְצוּף־הָעוֹף.
 וּבְקוֹל־גְּעֻרֹת־רְעָמִים וּבְמִשְׁפְּרֵי־יָם.
 בְּעֵבֶר־עֲנִי־תִימָן וּבְהִמְנֵת־הַדָּם...

(ינסע זר את לעמך).

קול-האלהים וקול-הטבע שוים בעיניו, בעיני אדם-טבע זה. הוא יודע שיחות חיות ועופות, שיחת דקלים וגלים, וביחד עם זה נגלו לו המצפונים של יצר-האדם והמית דמו החי. כי הכל טבע הוא לו – והוא עצמו טבע. שהרי חי הוא עם ההופעה הקטנה שבקטנות שבטבע: חי הוא

...עם תייהאזוב בקיר,

וטפת-מים גדחת בין אבני-הגיר,

ועם שלל-צבועי-רקמה, ואם רקמת-השוא,

יפצת-רגע לענן ולשפירי-העב

(שם)

אין לו גדול וקטן בטבע כמו שלטבע עצמו אין גדול ואין קטן: הכל כלול בו והוא כולל את הכל. ומה בכך אם האזוב אשר בקיר? חי רק ימים מועטים ואין משהו צריך לו? ומה בכך אם הטפה הנידחת בין אבני-הגיר? נספגת וקלה עד מהרה? ומה בכך, אם שלל-הצבעים, שאנו רואים, למשל, בשקיעת-חמה נהדרת, אינו אלא רקמת-שוא – מקסס-כוב חולף ועובר לעינינו, ואם ציורי-הרקמה הללו של העננים ושל רקיע-השמים אינם מתקיימים ביפעתם המסמאת אלא רגע אחד? – כל אלו הן הופעות של הטבע ושל חוקי-הטבע – ועל-כן חיים יש בהן לאדם הטבעי, שיודע לחיות גם את החיים הקטנים והחולפים הללו וליהנות מזיום העובר, אבל הטבעי והתמים.

כי האדם, שעדיין לא נקרע מעל הטבע, רואה בכל הנמצאים הטבעיים – במעיין ובענן, בשדה וביער, בחיה ובעוף, ברעם ובגל – בכלם, בכלם את אֲחִיו ממש. וכשהוא שומע את המית-המעין ואת ספוטס-גליו השובב, הוא מכיר

. . . קול אָחִיו, אָחִיו הַקָּטָנִים,

שְׁאוֹתָם עֹבֵב זֶה רַבּוֹת בְּשָׁנִים,

בַּהֲפָרָד אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ אֵיתָנִים

וְנִשְׁאָרוּ דְוִיִּים וְנִעָנִים

עַד בְּלִי לְהַבִּיר אָח אֶת אָח

(שיח-קדומים).

הם-המעיינות, הנהרים, היצרים, ההרים והימים – שוב אינם מכירים את

קֶשֶׁרִים מֵהַהוֹדֵק, קֶשֶׁר הָאֲחִים, זֶה לִזֶּה וּלְבְנֵי-הָאָדָם; אֲבָל הוּא, הָאָדָם-הַטֶּבַע, הָאָדָם, שְׁמֵרֵגִישׁ אֶת עֲצָמוֹ כְּחֶלֶק מִן הַטֶּבַע, מְכִיר קֶשֶׁר אֲמִיץ זֶה וּבִשְׂבִילוֹ כֹּל גִּילוּי-הַטֶּבַע אֲחִיו הֵם. אֲחִים קְטָנִים וְאֲחִים גְּדוּלִים. "אֵיתָנִים". בִּיעַר וּבְגִלֵי-הַמַּעֲיִין הַכִּיר "אֲחִים קְטָנִים" וְלֹהֵרִים וְלֹכֹכִים הוּא קוֹרֵא:

אֲחִים-אֵיתָנִים בְּתַבֵּל וּמְלוֹאָה.

נִפְצֵי הַתְּהוֹ-וּבֹהוּ וּשְׁבָרֵינוּ!

נַעַל הַנִּצָּח בְּפָנֵיכֶם אֶת שְׁעָרֵינוּ -

וְעֲצָמָה וְחֶסֶן בְּחִיקְכֶם מְפָסִים

(„Nocturno“)

אֵף ה'אֲחִים-הָאֵיתָנִים" - הַהֵרִים, הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים-אֵינִם "אֵיתָנִים" כֹּל-כֵּךְ, מִן הַתְּהוֹ-וּבֹהוּ בָאוּ - נִתְפָּרְדוּ וְנִתְפּוּצְצוּ מִמֶּנּוּ; וְנִצְחִית אֵין גַּם לָהֶם: סוּף-סוּף יִחַרְבוּ וְיִכְלוּ לֵאחֹר מְאוֹת-אֲלֵפֵיט שָׁנָה, כְּשִׁיתְקַרֵּר חֲלֵל-הָאוֹיֵר שֶׁל עוֹלָמְנוּ, אֵף הֵם, אִם גַּם כְּלִיוֹנִם יֵהָא מְאוֹחַר הַרְבֵּה מְכִלְיוֹנוֹ שֶׁל הָאָדָם, וְאוֹלָם כַּח גְּדוּל צָפוֹן וְשׁוֹפֵעַ בָּהֶם, בְּפִנְיֵי-יִשׁוּתָם, וּבִזָּה יִתְרוֹן לָהֶם עַל הָאָדָם, וְאֵף-עַל-פִּי-כֵן אֲחִיו הַגְּדוּלִים הֵם: מְאֹהוֹת אַחַת בָּאוּ הָאָדָם וְהָעוֹלָם וְלִמְהוֹת אַחַת יִשׁוּבוּ הָעוֹלָם וְהָאָדָם, הַכֹּל אַחְדוֹת אַחַת הֵיא.

אֲבָל בְּאֵמֶת אֵין אֲחִים קְטָנִים וְאֲחִים גְּדוּלִים בַּטֶּבַע, הַכֹּל גְּדוּל, הַכֹּל חֲשׁוּב, הָאֲבָנִים הַדּוֹמְמוֹת וְצִפְרֵי-הָרוֹן, הַנֶּשֶׁר הַטֶּס אֶל תַּחַת כְּנִפְי-הַשֶּׁמֶשׁ וְהִינְשׁוֹף הַמִּפְחָד מְאוֹרֵ-הַיּוֹם, הַנִּמְלָה הַקְּטָנָה וְהַפִּיל הַגְּדוּל, הָאֵרִיָּה הַשׁוֹאֵג וְהַעֲכָבֵר הַמִּתְמַלֵּט לְחֹרוֹ, אֲלוֹנֵי-הַחוּסָן וְהַפְטֵרִיּוֹת הַזְעִירוֹת, - כֹּל אֵלֵה הֵם אֵךְ הַלְקִים-חֲלָקִים שֶׁל "יֵשׁ" גְּדוּל אַחַד, וְהַמְשׁוֹרֵר קוֹרֵא לָהֶם, לְכוֹלָם, לְכוֹלָם:

בְּרוּכִים נְקִלִים כְּחֻשׁוֹבִים!

בְּאֵמֶת אֵין נְקִלִים בַּטֶּבַע - הַכֹּל חֲשׁוּבִים, וְאֵךְ הָאָדָם בֶּן-הַתְּרַבּוֹת מְבַדִּיל בִּינֵיהֶם עַל-יְדֵי יַחַס שֶׁל הָעֵרֶכָה מִפְּנֵי שְׁעַל-יְדֵי הַתְּרַבּוֹת נִקְרַע מְעַל הַטֶּבַע - וְשׁוּב אֵינוֹ מְבִין אֶת הַטֶּבַע וְאֵינוֹ מִשְׁתַּתֵּף בְּצַעֲרוֹ הַגְּדוּל וּבִשְׁמַחְתּוֹתֵי הַקְּטָנוֹת וְהַגְּדוּלוֹת:

וְאֵנִי, בֶּן-אָדָם אֵלֶם, אֶעֱמֹד, אֶאֱזִין:

מֵה-לִי, מִי-לִי?

נִכְרִי, זֶר אֵנִי בְּעוֹלָמְךָ.

נִכְרִי, צֶר אֶשְׁרֶף שְׂבִילִי

(„קְטָמֵי-יַעֲרָ“, א)

בֶּן-הָאָדָם הַתְּרַבּוֹתִי נַעֲשֶׂה אֵלֶם בִּיחַס אֶל הַטֶּבַע: פֶּסֶק מִלְּהִבִּין שִׁיחוֹת חִיּוֹת וְעוֹפוֹת וְשִׁיחוֹת אֵילָנוֹת וְעֵשְׂבִים, וְעַל-כֵּן פֶּסֶק גַּם מִלְּדַבֵּר בְּלִשׁוֹן-הַטֶּבַע, נִכְרִי וְזֶר נַעֲשֶׂה לְעוֹלָמְךָ שֶׁל בְּעִלְיֵי-הַחַיִּים וְהַצְּמָחִים וּבּוֹדֵד נַעֲשֶׂה בְּתוֹךְ הַטֶּבַע מִפְּנֵי שֶׁהוּא

מהלך בשבילו המיוחד, המופרד מכל שאר הברואים. שהוא צר ואויב להם — משעבדם ומשתמש בהם להנאתו. אבל לא כל האדם הוא כך. האדם-הטבע לא כך. לא נכרי, זר וצר הוא לכל הנמצאים שבטבע, אלא ידיד ורע ואוהב נאמן:

ודאי, ישנו מי שמבין	פטפוט-גלים, שיחת-בדים.
מי שמצר עם הענב	אם נרתיקו פגור לאדים;
ברחמים רבים ישק גזע	ארץ מושח עד השברו;
למי מנענע בראשו אלון?	ולמי שח הרוח בעברו? —
ישנו מי שממתיק סודות-	לילה עם פטריות צנועות,
בא לשחק בעכביש-מים,	אשר נטפל אל הבועות;
ישמח על קן-קיקלי שקור,	שש באשר אם הבנים,
וללסאה פזיזה ישרק:	“גורי לך, צר פנצנים!”
צריך להיות מי שיבוא	אבל יחף וקרע קריעה
על החלקה, שגדונה	בגרונים לתעשיה

(שס)

האדם-הטבע לא רק מבין את כל הנעשה בעולם של הדומם, הצומח והחי, אלא הוא אף נוטל חלק אקטיבי ופאסיבי במעשיהם של כל הברואים, משחק עמם כאח גדול עם אח קטן, שמוז בשמחתם ומשתתף בצערם. וכיצד תהא אחרת אם הגלים והפדים (הענפים), הענב והאורן והאלון, הפטריות ועכביש-המים, הקיכלי השחור וההלטאה? הם אחיו הקטנים-הגדולים? והאיך לא יתאבל על האילנות, שנפלו תחת הלמות-הגרזן לשם התעשיה, אם הוא והם — שני אחים של אב אחד הם: של הטבע הכולל, שני חלקים של מציאות אחת: של ה"יש" הגדול, שהוא "אחד והכל" — הכל, שהוא אחד? —

ולא כופר ואתאיסטן הוא המשורר המדבר כדברים הללו. מצוי "יש" אחד גדול, שהוא יסוד כל ההויה הבלתי-אורגאנית והאורגאנית במידה אחת, שבשבילו יש חיים טמירים ורצון סמוי גם למה שנראה כבלתי-בעל-חזי לפי ראייתו של "השכל הקטן". "יש" גדול זה בצומח ובדומם יתגלם ו"משפחתו — כל יש": בעלי-החיים והצמחים והדוממים, ואף ה"עב הרת-הרעמים". ו"יש" זה אינו "אלהי-הרוחות" — אלהי המושכל והמופשט, אלהי המחשבה והמוסר השכליים. הוא — "אלוה-הלכב" — אלהי החושים והרגשים, אל גדול, שהוא שוכן בקרב לבו של אדם כמו שהוא "רוכב ערבות", מתגלה בהופעות-הטבע הנהדרות, כמו, למשל, ב"עב הרת-רעמים" ("מחזיונות נביא-השקר", IV). ומפני שאלהיו של

⁽¹⁾ כך הוא בתלמוד, בה"א שרשית. עיין "ערוך השלם" לקו"ט, III, 207 (ערך "הלטאה")

וגם V, 36 (ערך "לטאה").

המשורר אינו "אלהי-הרוחות", אלא אלהי-הבשר, אלהי-הרגש, הוא מביא עמו אורה ושמחה לאדם ולא דכדוך-נפש, חרטה ופחד על העבירות והעוונות, החטאים והפסעים: אין הוא ה"אל הגדול, הגבור והנורא", שהאדם עובד אותו מפני שהוא מתירא מפניו:

ובכַּנְסוֹ הַנְּקָפוֹת אוֹר-עוֹלָם וְגִיל
הַנִּים פֶּחַד אֵל-אֱלֹהֵי-אָבִי

(שם, III).

ולפיכך מבכה טשרניחובסקי את המוות-את התמוז הבהיר, שעם מיתתו מתו השמש והאור, השמחה והחיים. ה"פאן הגדול מת" - הכריזו היוונים האליליים בעצבות עמוקה כהיום בסוף תקופת-העתיקות, בשעה שנעֶשָׂה ברור, ש"הגלילי ניצח" - הגלילי עם ה"סריסים לשם מלכות-שמים" שלו, עם "הושטת הִלְחֵי הימנית" ועם "אשרי העניים ברוח" שלו. והמשורר העברי-היווני מקונן קינה נפלאה במינה על "מות-התמוז": מפחד הוא מפני "ליקוי-הנשמות", מפני ה"סתיו בלא עת", ש"יבואו לאחר ש"ימות ה"תמוז הבהיר". אלהי הפריה והרביה, אלהי סוף-האביב במזרח, שמביא עמו התבשלות ושפע ופריה-ורביה בטבע, והוא מבכה את "צער-העולם", שנשמתו תִּלְקָה עם מיתתו של ה"תמוז הבהיר" ("מות-התמוז").

אך לא! - התמוז לא ימות, לא יוכל למות! כמו שהטבע כולו לא יוכל למות, כמו שהבשר לא מת עד היום מתוך סיגופו על-ידי הרוח, אף אם רבו הממיתים אותו בין בני-האדם הסוגדים ל"אלהי-הרוחות".

את ה"יצר" - אבי כל ההויה, שלפי אגדת-התלמוד הנפלאה, נִשְׁשַׁחְטוּ אותו החכמים, "לא נמצאה ביצה בת-יומה בעולם", - מסתירים בני-האדם, עבדי הנימוס והמקובל, מתביישים הם בו, ורק מחשכי-הלילה יודעים את סְתָרָיו, ואולם המשורר, שהטבע עדיין לא היה לו לעול כבד ולבושת, קורא ליצר של החיים המלאים, לאינסטינקטים הטבעיים והבריאים של ההויה, שיצאו מעבדות לחירות ומאפלה לאור גדול. הרי רק השמש באורה וחומה מתְנִית את הפריה והרביה' היסוד והסוד של כל הבריאה. הרי הפראתם של החיות והעופות, של הצמחים והפרחים באה מתוך קביעת-מהלכו של גְּדֵל-המזלות - של החמה הַבְּרָה, וסוד הפריה והרביה הוא: שבכל דור ודור מסותר וגלום הוא מה שצריך להתגלם ולהת-פתח בדור הבא. הרי קר הוא השיש - ואם תכה עליו בכת, יתיו גיצי-אש לוהטים, שהיו גלומים ומסותרים בתוך-תוכו. בגרעין של החיטה הנזרעת גלומה השבולת כולה עם המון גרעיני-החיטה שלה, ואף הים מלא הוא "הריון ולידת-עד": גם פניו המוארים, גם "מחשך-התהום" שלו מלאים הם יצורים חיים וחצי-חיים; וטפות-מימיו המתאדות מפרות את העולם כולו-שוב בסיועם של השמש וחומה, - אותו חום, שגורם לתְעוֹרַת-החשק בלבו של אדם, שזולתה אין דורות של בני-אדם

כמו שאין זולת חום זה "דורות-דשא" ו-שבטי-חי" – דורות של צמחים ודורות של בעלי-חיים. והמשורר קורא בכח לבן-האדם, ש-הרוחות עדיין לא גטלו את טבעיותו ממנו:

וְנִקְלַם בְּנִפְשֶׁךָ הַסּוּר,
מְלֵא רָזִים, מְלֵא הוֹד –
מִשְׁפָּט־תִּיִּים הוּא וְחוֹק:
קוּם וְעֲלֵה, אִמְץ וְחִשּׁוֹק!

(לעשתורת שיר ולצל).

ומכאן באו כל "סוניטות-עכורים" שלו וכליל-הסוניטות הנפלא בשם "לשמשי", שהקדשתי לו מאמר מיוחד. ויקרים כל-כך הם לו התמוז והפל, העשתורת והאשרה המזרחיים, ואפולון היווני, שהוא סוגד לפסלו המבהיק (לנוכח פסל אפולו). עד שאינו יכול להכיר בדמו, דם-ישראל הרוחה מחדש והשואף מחדש לכבושים, את "דם-המפבים" – אותם המפבים, שהוא מעריך כל-כך (בליל-חנוכה). הוא שואל ומשיב בלא היכוס:

מִי אַתָּם, דְּמֵי רוֹתְחִים בִּי?
דָּם־הַמִּפְבִּים? לֹא!
עֲצָבֵי־שֵׁשׁ קְדוּשִׁים לִי
בְּמִלְחַמַת גּוֹי וְגוֹי

(מנגינה).

אין המשורר בכל לאומיותו השלמה מצמצם את היהדות בהתייחדותה הלאומית-הרוחנית. האומה הישראלית, בתור אומה תרבותית, נוטלת חלק במלחמת-התרבות של כל הגויים, ובכך קולטת היא גם את "עצביהם": אף הם נעשו "קדושים" לה, שהרי אף הם חלק מן ה"יש", מן ה-הכל, שהוא אחד. כיצד אומר ר' שלמה בן גבירול, הפאנתאיסטן היהודי הגדול, ב"כתר-מלכות" שלו? – "אתה – אלוה, וכל היצורים עבדיך ועובדיך, ולא יחסר כבודך בגלל עובדי-בלעדיך, כי כוונת כולם להגיע עדיך".¹ ודרך אגב: כבן-גבירול, שהאסטרולוגיה תופסת במבחר-שיריו מקום גדול, אף טשרניחובסקי הוא "עובד כוכבים ומזלות". החמה, הלבנה והכוכבים נוטלים במבחר-שיריו מקום בראש. באמת, "אל-שדי", אלהי המדבריות וההרים, הוא בשבילו אותו אפולון, אותו בעל ואתו תמוז. היווני שבטשרניחובסקי אינו אלא העברי שקודם מתן-תורה, העברי מדור-המדבר ומימי השופטים וחמלכים הראשונים. מפני-כן הרבה טשרניחובסקי לשיר לא רק

(¹) י. קלוזנר, יוצרים ובוגים, כרך ג', חלק ב', עמ' 236-250.

(²) שירי ר' שלמה בן גבירול, הוצאת ביאליק נר בניצוקי, II, 64.

על יוון העתיקה. אלא אף על צור וצידון וקרית-חדשה (חניבעל). מפני-כן תרגם את ה-הימנון של אַכַּנְתוֹן להמצויים ואת מבחר שירי-בבל האליליים: "גילגמש", "קינה על תמוז", "חפילה לשמש", "מות מרדוך וקומו לתחיה", "עשתורת בשאל תחתית" "עשתר מלכת-השמים", ועוד, מכאן — החבה היתרה ל-איליאס של הומירוס, ל-אנאקריאון ולשירת-הפראים המעודנת "היאווטה" של לונגפילו, ל-קאליוואלה הפינית. ל-רייניקה-שועל של גיטה. כל יצירה, שהטבע חי ומדבר בה, כל יצירה, שהאדם והאילנות ובעלי-החיים נעשים בה אחדות אחת, — כל יצירה "אלילית" כזו קרובה ללבו של טשרניחובסקי. ומפני-כך קרובה ללבו "עולת-הרגל" הפרימיטיבית, זו האכרית התמימה מכפרי-הגליל הנידחים בין ההרים, שדבורה המגומגם עדיין אינו רחוק משיחה זווית ועופות: "אבר מן החי" היא — חלק מן הטבע הדומם, השתקני, של הרי-הגליל הרחוקים, שהם בקלים מן התרבות של יהודה המעודנת. הרי ב"עולת-הרגל" זו עדיין לא גברה התרבות על הטבע.

ואף בטבע עצמו — יותר שהוא "טבעי", אם אפשר לומר כך, כלומר, יותר שהוא פרא, גלמי, פחות שנגעו בו ידיהם של בני-האדם ל"שפרו" ול"גזזו", ל"החליקו" ול"נמסו", הרי זה משוכח בעיניו של משוררנו. מחצבת-אבנים נעזבת, שהסלע החצוב שלה מתרומם עד לעבים כקיר-ענק וצוקיו אדומים כארגמן ומלאים "יפעה זרה, פראית", עושה עליו רושם גדול ביותר. ורגבי-האבן הגדולים והבולטים מתוך הצוקים והמעוררים רעד וזוועה הם לו

כַּעֲצֵמֹת הַצֵּנֶק וּכְגַרְמֵי-גְלִמֵי-פֶחֶד.
שֶׁקָּפְאוּ פְתָאם קֶף בְּאֶחֱזוֹ בֶּם הַפְּלָצוֹת
וּמְצוּקוֹת-הָעֵצִית, וְנִפְסַק חוּט-חֵיָתָם

(הרהורי-ערב)

והטבע הפראי מתקשר בדמיונו של המשורר באדם הקדמון, הפראי, הפרימיטיבי, והוא מתפלא, שאין האדם מתקופת-האבן נראה כאן, בסביבה המתאמת לו כל-כך:

הַאִין גַּם אֶחָד בָּא - וְהוּא מִבְּנֵי-הַנְּפִילִים
גְּבוּרֵי-הָאֵשׁוֹן, וּבְיָדוֹ עֵץ-חֲנִיתוֹ.
בָּא דוֹלֵק אֶתְרֵי תָאוּ, וְרוֹדֵף רָאם בְּן-יוֹמוֹ
בֵּין שְׁרֵי יַעֲרֵי-עֵד? הֲכִי לֹא דְהָרוֹת-פְּעֻמָּיו
תְּרַמְנָה עֵבִי-חֹל, וְעוֹד רָגַע - וּבְנַחַל
הַמּוֹן-גְּבוּרְתוֹ בָּא, קוֹל פְּרָא-גְּבֵר יִקְרָא? ...

(שס)

(1) עיין: כתבי-טשרניחובסקי, III, עמ' ק"ג-קפ"ט.

גבר-פרא" זה מתאים כל-כך ל-יפעה זרה, פראית" זו של הטבע, שהתרבות לא יכלה לה. ובכל מקום שהטבע קם בפני התרבות — שם רוחו ונשמתו של משוררנו הגדול.

II

ואף-על-פי-כן מי שיצייר לעצמו את שאול טשרניחובסקי בתור "עובד-אלילים" ו"יווני" ממש, לא יהא אלא טועה.

מי שידע את התנ"ך כמותו — עד כדי להלביש את המושגים החדשים ביותר בביטויי-המקרא העתיקים ביוור, אי-אפשר לו, שלא יהא מושפע גם מרוחם של כתבי-קדשנו. ואדם מודרני בכלל — ומשורר חדש שבחרשים כטשר-ניחובסקי אי-אפשר שלא יהא אדם מודרני — אינו יכול לנער מעליו את כל התרבות של החברה החדשה ו-לשוב אל הטבע" — ובפרט אל "טבע" זה של רוסו וסולסטוי.

כי, ככל משורר חודר למסתרי-ההויה, יודע גם טשרניחובסקי, שהעולם ניתן לא רק בידי האלהים-הטבע, אלא גם בידי השטן המשחית. הפיליטון "השושנים", שכבר הזכרתיו למעלה, מתחיל בדברים המבוררים הללו: "כל החי סביב לי טובע בים של דמעות, נחנק באויר המעופש, נאבק על פתותי-לחם, נאבק עם כל הקרוב אליו והולך וגוסס בלי כח במלחמה הנבזה. ואני יודע כל זאת, אני מבין את כל הרעה הזאת, ורואה אני את כל אלה".¹ ובאידיליה "הכף השבורה" אומר טשרניחובסקי, ביחד עם כל הפסימיסטים ובעלי-המוסר העגומים מימי אפלטון ועד היום, שהעולם כולו אינו אלא בית-כלא אחד גדול, שהאדם כלוא בו בדרך-הטבע. צר המקום לאדם בטבע ומוגבלת היכולת של האדם בתוך הטבע: "חכמתו" משועבדת היא לחושים, ודי שיצטנן האדם ויהא לו חום גדול — וכל חכמתו התפלה... הייפוי", שהוא מתפאר בו, אינו אלא עבד למקום, לזמן וללאומיות, שהרי מה שיפה במקום אחד ובזמן אחד הוא מכוער במקום אחר ובזמן אחר, ומה שאומה אחת חושבת ליפה ונאה חושבת השניה למכוער ומגונה. הרצון ה"כביר", כביכול, של האדם, ש"מהפך עולמות", קבול הוא בכבלים של חוק-ההסתמכות. ה"אמונה" היא פרי-ההתפתחות. וה"אמת" — פרי הצורות השונות של התעשיה, באופן שלכל תקופה ולכל מעמד יש האמת שלהם: האמת של הסוציאליסטן אינו זה של הבורגני ולהפך, וכל מה שהאדם חושב ליצירת-רוחו המקורית סוף-סוף אינו אלא תוצאה ממה שיצרו הדורות. שקדמו לו; וכך נתון האדם, מדעת ושלא מדעת, בעול של מסורת-אבות. וזה כל האדם, וזו התרבות, שהחברה האנושית מתפארת בה! — — —

¹ עיי' י. קלוזנר, יוצרים ונונים, III, 2, 204.

משורר, שהציץ לתוך תהום זו של הרע, של הורע בשרשו ועיקרו, של הרע שמבראשית, אי-אפשר שיהא "פרימיטיף" ו"יווני קדום". יש לו, לטשרניחובסקי, שיר קטן אחד. שסמרמורת עוברת בגופו של אדם לקריאתו. חייו של אדם הם אותו הים הגדול, שעל רחבי-מימיו העצומים "גלים באים, גלים נעים", באין מספר, באין סוף ובאין תכלית. לאן הולך כל זה? למי נצרך כל זה? מה המטרה? — מה בסופה של תנועה-חוזרת זו? מה תכליתם של כל החיים הללו, שבאים, מתרוצצים, מתנגשים, סובלים וגורמים סבל — ונבלעים בתהום-הנשיה, כגלים הללו בלב-הים הגדול, ולא נודע מקומם איה?... ("על מלוא-רוחב ים-התפלח").

מי שמכיר את אי-התכליתיות, את אי-הממשיות של החיים אינו אופטימיסטן שטחי. האופטימיות של טשרניחובסקי היא פסימיות שנתקתה לאופטימיות. דוגמת האופטימיות הפסימיסטית של משוררי-יוון מימי סימונידס ואילך. טשרניחובסקי יודע את כל הרע והרשעה, ההפסד והניוון, הדמעות והקללה שבעולם; אבל חש ומרגיש הוא, שמכיון שניתנה לנו ה כ ר ת ו של הרע, מכיון שניתן לאדם הכשרון להבדיל בין רע לטוב ולהתיחס אל הרע כאל דבר, שאינו צריך להיות ו שאפשר, שלא יהיה, הרי זה סימן, שהטוב הוא הטבעי והרע הוא הבלתי-טבעי, הטוב הוא הראשוני והרע הוא השניוני (הסיקונדארי) בעולם. והוא קורא: "לא! לא כזה צריך העולם להיות. לא לזאת נבראו ימי-האורה ותהומות-התכלת וכל המון-הפרחים וכל העולם החי, המרגיש והנעלה הזה. לששון ולשמחה, לחיים ולאורה הוא נברא. ולזה (כלומר, לתכלית זו) ניתן לו כל מה שיש בו. לא נברא האדם להיות כפוף ומעונה, חולה ואומלל! לא כזה עליו להיות!".

ויש ראייה נצחת, שכך הוא הדבר באמת: אם המציאות יש בה מן הרע, ולעתים קרובות — יש בה מן הרע משׁיש בה מן הטוב, הרי ה ש י ר ה, זו הנובעת מן הדמיון היוצר, מִמְּשׁוֹת עליונה על המציאות, בוראת עולם אחר — עולם-ה ר א ו י לעומת עולם-ה מ צ ו י. ועולם-הראוי הוא עולם, שכולו טוב. "החיים עצמם, — אומר טשרניחובסקי באחד ממכתביו אל כותב הטורים הללו, — באותו הציור המתגלם לפנינו מהם בכל מקום ומקום, מלאים הם סחי ומאוס עד מחנק, אבל ת ו כ ן החיים, מהותם, ח י ד ת-החיים — היא ש י ר ה, שירת-השירים היותר נשגבה, שישנה ושיכולה להיות.

"ולא שירה סתם, כי אם ש י ר ת - נ צ ח ו ן. נצחון החומר על התוהו-ובוהו נצחון היש על האפס, נצחון החיים על המות. וכל אחד מאתנו, כל החי הוא בבחינת-שיר, או, כשהוא מרגישו, אותו

(1) הפילוסוף "שושנים" הנוי, בעתון "הצופה", שנה א', גליון כ"ב.

שיר — משורר. ובעצמו של דבר עלינו היה להיות משוררי-החיים, משוררי-הנצחון, נושאי שירת-המנצחים!¹

כי מבחר-השירה היא שירת-הנצחון : שירת-האדם, שהיא "יפה פי-שבע" מכל שירה אחרת. היא שירת-הגבורה "באופל בית-חרושת", ש"שם פטישים כרעמים על סדן מתפוררים", ששם "מלוטש הסיף, מורטה החנית" ו"לנוגה-להבות" משוררים שני אלה את שירת-הנצחון, את שירת-הכבוש, ואף את שירת-הנקמה בשעת נצחון וכבוש ("שירי-האדם").

והמנצח הוא הלוחם. הלוחם בטבע בתור חלק מן הטבע והלוחם בחיים בתור חלק מהם.

בהרים התחוללה סערה איומה והרעם התגלגל בהם באלפי בנות-קול מתפוצצות, מתדרדרות ומחרישות אזנים. והמשורר קורא בעוז וקורא בחיל :

ובשורר הרעם שירתו הקשה
בי לבי, לב-גבר, אנכי ארגשה.
הנגי ! מי קורא לקרב בין צאלים ?
בן-תמותה כמוני או מצוקים, אראלים ?
אם תפתה טפחתך, או נחשול של סופות ?
קום, עין אל עין ! זרועותי חשופות.
כל שרירי שורגו, כל גידי חסונים
כמטילי-העשת וכשרשי-אלונים.

וברגע-הפלאות הלזו על שיא-הרים
אני אף לסערה, לסלעים וליערים.
אף גדול, אף נאדר, שכן-צנני-תהו
הגר עם הרעם ונערץ כמהו.
והדום-רגלי — דמות זו עלובה נגסת :

הארץ ומלוואה, דור-דורים גוססת (מתוך עב-העני).

נלחם בטבע נעשה האדם חזק מן הטבע בתור חלק מן הטבע — בתור אף לסערה, לסלעים וליערים, בתור "גר עם הרעם ונערץ כמוהו".

ובתור לוחם כביר אינו יודע פחד. יודע הוא לעלות מעלה-מעלה בלא מגור ומורא. החושך אינו מפחיד אותו : "האורה היא בלבו". כי הוא עצמו הוא לעצמו "האור בדרך". והוא קורא ללוחם הנועז, שנשתחרר מכל פחדנות, ותרגנות וקטנות :
לך נכחך, בן-חורין !

(¹) עיין "במקום מכתב" של טשרניחובסקי, "יוצרים ובונים" ליוסף קלוזנר, III, 2, 155.

כי רק מי שמישיר לכת בדרך אחת, רק מי שהולך בדרך המיוחדת לו בלא פחד, — הוא רק הוא בן-חורין גמור :

לך נכתף אמה, אם עטרות-קיסרים
מנת-הבלה, או ילקוט של רועה-עדרים.
אל תפן אל אלה, אשר ישאו קולם:
איל איש-הרוח, הוי, מפרק-עולם!

“איש-הרוח” — במובן של אדם בעל עצמות ובעל כח פנימי — הוא עצמו “תק-עולם” הוא, ולפיכך מותר לו להפר חוק מסור ומקובל, שחקקה החברה האנושית, שיצרה התרבות האנושית. והוא נ ע ש ה ל הן “חוק-עולם”. החוק הטבעי האחד והיחיד לאדם הוא — להיות נ א מ ל ע צ מ ו. ולהיות נאמן לעצמו פירושו — לחיות את חייו העצמיים עד סופם, לשתות מכוס-החיים כדי רוקה, ואחר-כך — אבל מה איכפת לנו אם אחר-כך יבוא קץ כל בשר? כלום יש עצם בטבע, שהמות לא יארב לו במוקדם או במאוחר? — הרי אפילו בפני ההרים והיערות, בפני החמה, הלבנה והכוכבים “נעל הנצח את שעריו”. הם חיים חיי-כח ומפריים את החיים בכל גוני-גונייהם, ואחר-כך — חורבן וכליה, וכך צריך להיות אף האדם החקיף והנאה, האדם-הסלע, האדם-השמש, האדם-האורה. צריך שאף בו יהא כח

לחג בסער-החשק ובקשיו,
לפיר את שגיון-האון ושכרונו,
לחזות בסוד-אלים ובכל הדר-גאונו;
ובשוף סועת-חיים ועמד השאון, —
עוז להתמפר בלי-התת לפליון,
להיות, בהשנות הדמות והימים,
חוט אחד בראש כל פחות-עולמים,
רוקמים בגלוי ואורגים בסתר,
חידת-החיים, לעד לא תפתר (“Nocturno”).

וכי אין כאן לפנינו ניצוץ מנשמת-העולם, מ-רוח-האדמה“ הגדול של גיטה, שאומר ב-פויסט” (חלק א):

In Lebensfluten,
Im Thatensturm
Wall' ich auf und ab,
Webe hin und her!
Geburt und Grab,
Ein ewiges Meer,

Ein wechselnd Weben,
Ein glühend Leben.

So schaff' ich am sausenden Webstuhl der Zeit
Und wirke der Gottheit lebendiges Kleid.

“לידה וקבר” אינם לגיטימה אלא ימים נצחיים, קויה מתחלפת והולכת, חיים לוחטים. וכך הם גם לטשרניחובסקי: צריך שהלוחם יהא לו “עוז להתמכר בלי-חמת לכליון”, שהרי אין כליון: מה שנראה כאילו קלה ועובר אינו אלא “חוט אחד ברשת כל כחות-עולמים”, שרוקמים ואורגים בגלוי ובסתר את חידת-החיים, שאין פתרונים לה...

ולפיכך קורא המשורר לההולך לבקש את “היכל-האש” ואינו יודע, איי זוהי הדרך, שיבור לו, קריאה-בכח וקריאה-בהדר זו:

אל תחת אם השמש נד,
ולא יעצרך קרח-עד!
ולך ולך, בשם אדני,
עד תמצא מקום, שם במלא-
כל פחות-נעוריו לך נך, —
ותקום מלא הוד כל-כף... (”בין הרים”, III)

האדם צריך ויכול להתגבר על פחד-המות: הרי אף המות מתוך שאיפה לגדולות הוא “מלא-הוד”. והאדם יכול להתגבר גם על עינויי-המחלות ויסוריהן. קראו את הספור “בערב יום הכפורים” של טשרניחובסקי, קראו את “חולץ הפרטי של הרופא הצעיר” שלו, — ותראו, שהאדם שליט הוא גם על המחלות ויכול הוא על-ידי יחס טבעי אליהן להמתיק את מרידותן. קראו את האידיליה הנאה-הנוראה “הכף השבורה” ותראו, שאף בית-הכלא אינו נורא לקל-החיים כצפרי-קננות. וקראו את “בבית-הקברות” ותראו, שעל-ידי יחס חדש אל המיתה “בלע המות לנצח” — הוא נעשה “מלא הוד כל-כף”...!

בכלל לא נערכו כראוי כל הספורים הקטנים והמרובים. שתופסים את הכרך השישי והשביעי של “כתבי שאל טשרניחובסקי”. בספורים אלה אין רעיונות “גשגבים”, אין חריפות והתחכמות. פשוטים הם ונאים כפרחי-השדה הקטנים, שריחם אינו חריף וצבעיהם אינם מבהיקים, ואף-על-פי-כן הם מרהיבים את העין ומשמחים את הלב — ומביאים אביב לעולם. מאורע קטן, מקרה חולף ועובר, מעשה נאה או מגונה, שאין בו מן ה“גבורה” ואף לא מן ה“שטניות” — זהו תכנו של כל

(1) על ספורו של טשרניחובסקי “בבית-הקברות” — מרגלית-שאיין-לה-מחיר זו של הספרות הספורית העברית, שלא נערכה כראוי — עיין מה שכתבתי ב”יוצרים ובונים”, III, 2, 264-265.

ספור קטן מספוריו של טשרניחובסקי; אבל הרי כל אלה הם – החיים עצמם. טבע-האדם עצמו. וזה לחם. וזה הנוי שבהם. הרבה מהם מזכירים את ספוריהם של מופאסאן וצ'יחוב. כמו בספוריהם של אמני-הנובילה יש גם בספוריו של טשרניחובסקי ארוטיקה, ולפעמים ארוטיקה חריפה ("בדרך", "הלנינגראדית", ועוד, ועוד). ואף-על-פי-כן אין כאן פורנוגרפיה כמו שאין ענין פורנוגרפי במה שהאכר בארץ דואג להקבעתה של הפרה הדמשקית על-ידי הפר ההולאנדי. טבע הוא זה – טבע קיים. הפורנוגרפיה מתחלת רק במקום שלועסים ומטעימים את יחסי-המינים בכוונה. – מה שאין ביצירותיו של טשרניחובסקי לעולם. טשרניחובסקי מדבר על יחסים אלה בטבעיות גמורה כמו שהוא מדבר על שאר מעשיהם של בני-האדם וכמו שהוא מדבר על המחלות ועל המות. כאן אין בושה ושם אין פחד. טבע יש כאן ושם... ואף בחיים הישנים, שתאר באידיוליות הנפלאות שלו, הוא מראה את הטבעיות ואת אי-האמצעיות של האמונות והדעות ושל המנהגים והמעשים של ההמונים הישראליים הבריאים בגופם וברוחם. ומכאן – היופי הגדול שבהן. אחת היא לו, לטשרניחובסקי האמן, לתאר את "חתונתה של אלקה" לכל פרטי-פרטיה המרנינים או את גסיסתו העגומה של הזקן היהודי הבודד בבית חולים נכרי "בערב יום-הכפורים". זו וזו יש בה הסתכלות טבעית ואובייקטיבית, וזו וזו חלק מן הטבע הוא, אחת היא אם מן הטבע הטובע" או מן הטבע הטבוע", לפי הטרימינולוגיה הפאנתיאיסטית של שפין וזה.

אבל, אם מפני המות והמחלות אינו מתירא אינו ומפני התאוות הטבעיות אינו מתבייש, הרי את החיים ואת האור הוא אוהב בכל כחותיה של נפשו החזקה, ואת המלחמה בחושך ובמחלות ובהתנוונות לכל צורתיה הוא חושב לחובתו הראשונה של האדם-הטבע. ולפיכך הוא אוהב כל כך את יוון העתיקה. –
 וכן, עריסת הנפשות היפות אף האדירות! ("שרטוטים", II).
 ולפיכך הוא אוהב כל כך את אלילות-יוון, ש"עומדות בפינן לנצח", שהן "חומדות ומחבבות החיים בסערות החשק ועדניו", ש"מורא-היופי של שיש על פניהן ובלבן אש תוקד". ולפיכך הוא אוהב כל כך את אלילי-יוון –
 ... אלילים-ענקים, המשל ופחד עמם,
 פח וגבורה להמה, וברזל-עשות שריימו;
 קרובים לאדם וללבבו, וחפצים באשרו ובגילו ("דיאנירה").
 ולפיכך הוא אוהב כל כך גם את אנשי-יוון הטבעיים, הבריאים בגופם והחזקים ברוחם כאחד:

ואנשי-הארץ עליזים ונאווים, וכת במתנם,
 חקמה וגבורה במ נשקו, ונדמו לאלים גם המה.
 דור תאות-נפשו יודע ובסערות-חשקו לא יבוש.

יִגְבֵר, לֹא־הִבֵּה יוֹקֵדֶת, וַיֵּאֱמָץ לְנֶקֶם בְּמִשְׁנָאָיו (שם).

ויוונים לאו דוקה. גם בני דור-המדבר שלנו, כובשי-כנען עם אל-שדי שלהם, קרובים ללבו לא פחות מן היוונים; ואף תְּזַיְבֵעַל הַקְּרָת־תְּדָשִׁי הוא לו עברי קדמון גמור ("חניבעל"). ה"פריצים"-ה"בריונים" הם לו "קדושים" ו"הטובים בכנינו" ("משירי-הגולים"). וההלל הגדול, שגמר על בר-כוכבא, נמצא בשיר, שנקרא "לנוכה-הים". שני "גבורים" לפניו: חָם עם כח-המרד של "אדירים משברי-ים" ובר-כוכבא עם כח-ההתקוממות הגדול שלו. הטבע והאדם שוים. ומפלתו של בר-כוכבא אינה ממעטת את דמותו הנהדרת כמו שהתנפצותם של הגלים אל הסלעים אינה ממעטת את כחו של הים.

והמשורר היודע להוקיר את מלחמת-החירות של בר-כוכבא, יודע להעריך גם את מלחמת-השחרור של הפועל הצעיר, שמחשל לו בבית-החרושת האפל עם אלפי האופנים השורקים שלו תורה חדשה ואמת חדשה לעצמו ("שיר-מזמור לבני תובל-קין").

ומשורר כזה אי-אפשר שלא יהא המשורר של השחרור הלאומי בה"א הידיעה. עוד לפני שלשים ושש שנים הוא מסיים את "שיר-הערש" שלו בחרוזים האמיצים הללו:

עַל הַיָּרְדֵן וּבְשָׂרוֹן
שָׁם עַרְבִיִּים חוֹנִים, —
לָנוּ זֹאת הָאָרֶץ תְּהִי,
וְאַתָּה תְּהִי בְבוֹנִים.
וְיוֹם יָקוּמוּ נוֹשְׂאֵי־דָגֶל
אֶל־נָא תִמְעַל מְעַל:
אֶל פְּלִי־זִינָה בְּגִבּוֹרִים,
כִּי שְׂמֵשֵׁנוּ יַעַל!

וכמעט שנתיים קודם הכרזת-באלפור הרגיש טשרניחובסקי ב"דמים הרותחים" בישראל הצעיר — להלחם, לנצח ולכבוש. והוא כותב אז את "המנגינה" הנהדרת שלו, "מנגינת דם ואש", שבה הוא רואה ב"דמים הרותחים" את דמיהם של כובשי-כנען. והוא קורא את העם המתעורר-לתחיה לעליה חדשה, לכבושים חדשים ולנצחון גמור:

עֲלֵה בְּהָר וְרַעַץ הַכָּר,
כָּל מַה־שֶּׁתְּרָאָה — רֵשׁ!

רֵשׁ אֵת הַיַּרְדֵּן וְאֵת הַלְּבָנוֹן, אֵת הַמִּישׁוֹר וְאֵת הַהַר, "מנחל-פרת עד לבוא חמת" ועד "המדבר בערב":

וּכְבֹּשׁוּ אֶרֶץ בְּחֻזְקַת־יָד

וּנְאֻחֻתֶם קָה.

וּבְנִיתֶם בְּגִין-עַד לְדוֹר

הַקָּם לְכֶם, הַקָּא !

אכן, מי שכותב חרוזים כאלה הוא המשורר הלאומי של הדור, דור הכבוש והתנחלות. אבל הוא גם משורר אנושי מפני ששאיפת-הקיום היא השאיפה הטבעית ביותר לאדם ולאומה, ובכן — גם השאיפה האנושית ביותר. ואולם העם, שעזב את הטבע מאונס וברצון, שנחלש בו רצון-הקיום ושאיפות של כבוש ונצחון זרות לו מאז הלך בגולה, אינו מבין לרוחו של המשורר החדש, הלאומי-האנושי. המשורר נתן כאראקטריסטיקה נפלאה לעצמו בשיר "האדם אינו אלא...", שבו הוא אומר בעגמת-נפש מנדכדת:

בְּנֶפֶשׁ חֲפְשִׁית, חֲפָה מְּכַל סֶדֶק וְקָרֵעַ
וּבְלִבָּב שְׁלֵם בְּכָל גִּימְיוֹ בְּגִיב-הַרְמוֹנִיהָ
הַיִּיתִי תוֹעָה גְּלֻמוֹד בְּעֵדַת בְּנֵי-עַמִּי
עֲמוּסִי בְּרֵפֶת-סְבָרִים גְּדוֹלִים וְקָלְלֶתְסָם,
וְשִׁיר זְכָרִי, זֶר לְלֵב-אוֹמְתִי.
צְרִירִי כִּי הוֹפִיעַ וְצְרִירִי יִלֶּךְ,
בְּאֶפֶס לִבָּב קוֹלֵט אוֹתוֹ וְלֵלֵא בַת-קוֹל,
כְּאוֹתָהּ צִוְּחַת נֶשֶׁר בְּדוֹד, צִוְּחַת-פָּרָא.

ושירו "זר ללב-אומתו" מפני ה"סדקים" וה"קרע" שבה, מפני שהיא עמוסה "קברים גדולים" ומפני שהגלות סרסה ועקמה את הטבע שבאדם מישראל, מפני שהשכיחתו מה זו חירות ומה זו עמידה ברשות-עצמו וכיצד להגיע אליהן. כי הכח והמלחמה הנובעת מן הכח אינם הכללטשרניחובסקי. הכח הוא רק הַבְּעָה א ח ת של הטבע. ה י ו פ י הוא הבעה נאה ממנו ("שלשה כתרים"). והיופי הוא בנם של השלום והשלווה, של החיים העצמיים והטבעיים. וכך, אמנם, הגל הראשון, שניציף את הלאומיות בדרכה אל האנושיות — אל חירות כל העמים ואחות כל העמים, מו כ ר ח להיות — ג ל - ה מ ש ט מ ה, שהוא נורא ואיום בגילויו. רק אחריו יבוא הגל השני — ג ל - ה ח י ר ו ת, שאף הוא יהא מתחילה מלא חמת-נקם. אבל שני הגלים הללו יוליכו אל ג ל ש ל י ש י, שעדיין אין שם לו, אבל כבר קראו לו נביאינו וחכמינו בשם "מלכות-שמים" ו"ימות-המשיח", שבהם יהא כל אדם בן-חורים בתוך עמו וכל אומה תהא בת-חורים בארצה.

קֶעֶץ עַל אֲדָמְתוֹ וְכַפְרוּדָה עַל מַלְמָה ("מחזיונות נביאי-ההשקר", II).

וכך סוף-סוף מנצח האידיאל הנבואי גם בתפיסת-עולמו של "היווני ביותר שבין היהודים". אכן, אי-אפשר לחיות בזמן הזה ולכתוב בלשונם של כתבי-קדשנו — ולהשאר פרימיטיבי כבני דור-המדבר ו"יווני עליו" כבני-דורו של הוֹמֵרוֹס. והרי

אף נביאינו וחכמינו לא היו סגפנים וממית-הבשר כאבות-הכנסיה וכנזירים הנוצריים. הם נתנו לבשר מה שֶׁלְבָשָׁר ולרוח — מה שֶׁלְרוּחַ. סוף-סוף משורר יהודי, ולא רק עברי בלבד, הוא שאול טשרניחובסקי.

אבל יש הבדל. הפיסת-עולם זו של משוררנו אינה מכרת בשום ניגוד שבין הבשר והרוח. שבין הכת והמוסר, שבין הרגש והשכל. הכל מן הטבע, ועד כמה שהטבע לא נתקלקל באדם התרבותי אי-אפשר שלא תהא הרמוניה בין הכחות הטבעיים השונים, שהחברה ותרבותה מבוססות עליהם. כך חשבו יחיד-הסגולה שבכל העמים, שלא הכירו בקרע שבין טבע ובין תרבות או שידעו לאחות את הקרע בנשמחם האוניוורסאלית. היו ביניהם גדולים שבגדולים כשקספיר וג'יטה, והיו ביניהם פחותים מהם כהיינה, כא'לפריד די מו'סה, כפושקין, כקונראד פֶרְדינַנְד מַאיר, אבל אף הללו עדיין גדולים הם לאין שיעור מאלה, שהקרע בין בשר ורוח נתגלה בשירתם כמו בנשמחם. משפחה גדולה הם שלמים הללו ולה בנים גדולים ביותר וקטנים מהם. ואחד מבניה של משפחה גדולה זו הוא שאול טשרניחובסקי, הקלאסיקן העברי, שהיוונת נתמזגה בו ביהדות העתיקה והבריאה וביהדות החדשה, החיה והקמה לתחיה, והביאה את יצירתו לידי אותה הרמוניה עליונה, שבסבתה לא יזקין המשורר לעולם ושירתו כמותו תשאר צעירה ורעננה עולמית.

ואנו, בני-התחיה בארץ-התחיה, אם זקוקים אנו למחבביה של הרוחניות הנבואית ושאהריה עד דורנו מפני שאם תפסוק שלשלת-הזהב של יצירתנו הלא-מית המיוחדת-במינה קשה יהא למצוא טעם ובסיס לקיום עלוב זה של אומה נרדפת וסגופה במשך אלפי-שנים, ואז גם יאוכזב המעיין, שממנו אפשר לשאוב כחות בשביל לשאת סבל יחיד-במינו זה ובשביל ל שאוף לתחיה לאומית, — הרי זקוקים אנו שבעתיים למשוררים ממינו של טשרניחובסקי כדי לגשם תחיה זו. הרי כולנו חלוצים אנו בארץ-מולדתנו העתיקה, שֶׁפָּשְׁוָה זרים. והזרים הללו חושבים א ו ת נו לזרים ועל-ידי הסתה בלתי-פוסקת ובלתי-מופסקת נהפכו לנו לאויבים ושונאים בנפש. ותנאי-ההתישבות בקרן-זוית שבאסיה בלא סיוע ממשי מצד ממשלה, ולפעמים אף בהתנגדות גלויה מצדה, קשים הם עד אין שיעור. על כל מדרך כף-רגל שלנו אורבים לנו שנאה כבושה, מחלות אקלימיות ויסורי-כבוש וגם — סכין וכדור מאחורי-הגב. מספרם של קרבנותינו במשך חמישים שנות-ההתישבות שלנו כבר עולה הוא לאלפים — בפיגורמים ובהריגות בודדות ובמחלות-הארץ. ואם לא ניצוק לתוך שריריהם של צעירינו אותו כח של ברזל, שאינו נרתע לאחוריו בפני שום סכנה, שמחלה ומות אינם מפחידים אותו, ואם לא נטע ביחד עם זה בנפשותיהם שאיפה עזה לכבוש ונצחון בגבורה כרח הלאומי ובלבותיהם — אהבה בלתי-אמצעית לטבע — לצמח ולבעל-החי, לנוף היפה ואף

לסלעים החשופים של המולדת. — אין תקווה לנו להצליח כאן בתנאים הקשים.
ולפיכך יקר לנו טשרניחובסקי אף־מצד זה — גם זולת ערכו בתור אמן
גדול ובתור אחד מיחיד־הסגולה בתפיסתם העולמית הטבעית. כי כל רוחו היא
רוח־התחיה וכל יצירתו נושמת כח של חלוציות, של כבוש, של נצחון ושל חיים
חדשים וטבעיים.

והרי זהו מה שחסרנו: כאן כיום, מה שבלעדיו לא ננצח כאן מחר.

ירושלים, י"ז באב (יום־הזכרון לפרעות של תרמ"ט), תרצ"ב.